

BIJBELS GRIEKS LES 8

8.1 De aoristus medium

Voordat we zo het lezen van een stuk uit Johannes 3 gaan voorbereiden eerst nog de aoristus *medium* en de *conjunctivus* en het woordje $\alpha\upsilon\tau\omicron\varsigma$. Hieronder vindt u nog naast elkaar de aoristus *activum* en *medium*. De aoristus medium heeft *nooit* een passieve betekenis!

aoristus	activum	medium
1ste pers. ev.	ἔλυσα	ἔλυσαμην
2ste pers. ev.	ἔλυσας	ἔλυσω
3ste pers. ev.	ἔλυσε(ν)	ἔλυσατο
1ste pers. mv.	ἔλυσαμην	ἔλυσαμεθα
2ste pers. mv.	ἔλυσατε	ἔλυσασθε
3ste pers. mv.	ἔλυσαν	ἔλυσαντο
infinitief	λυσαι	λυσασθαι
gebiedende wijs e.v.	λυσον	λυσαι
gebiedende wijs m.v.	λυσατε	λυσασθε

Aoristus medium participia

part.mnl.ev.nom.	λυσαμενος
part.mnl.ev.acc	λυσαμενον
part.mnl.mv.nom.	λυσαμενοι
part.mnl.mv.acc.	λυσαμενους

voorbeelden: ἔλυσε(ν) = hij maakte los, hij heeft losgemaakt (act.)

ἔλυσατο = hij maakte voor zich los, hij maakte zich los, hij heeft voor zich los gemaakt, hij heeft zich losgemaakt.

λυσαμενος = (bijv.) zich losgemaakt hebbende

8.2 Conjunctivus

Tot nog toe hebben we ons bezig gehouden met werkwoorden in de *aantonende wijs* (indicativus). We gebruikten gewone persoonsvormen zoals we die gebruiken in mededelende en vragende zinnen: Jozef *reisde* naar Bethlehem of *Wie is* Jezus?

Ook gebruikten we af en toe de *gebiedende wijs* (imperativus): *Zeg* mij, wie is Jezus?

Niet te vergeten, leerden we ook de *onbepaalde wijs* of infinitivus, het hele werkwoord.

BIJBELS GRIEKS LES 8

We maken nu kennis met de *aanvoegende* wijs of conjunctivus. De conjunctivus geeft aan hoe een gebeuren kan plaatsvinden.

Wanneer wordt de conjunctivus gebruikt?

1. In *hoofdzinnen* om een *aansporing* uit te drukken, de ontkenning is dan niet οὐ, maar μη.

Bijvoorbeeld: Laten wij .....

μη καθευδωμεν ὡς οἱ λοιποὶ... *Laten wij* niet slapen, zoals de anderen ...

2. Ook in *bijzinnen* komt de conjunctivus voor. Ook hier is de ontkenning niet οὐ, maar μη.

Voorbeeld: 1. Τίς πεμπει σε, ἵνα ἐμε φυλλατης

Wie zendt je, opdat je mij beschermt? (opdat .....beschermt = *bijzin*)

2. ἐὰν μη ἢ ὁ θεος μετ' αὐτου ...

Indien God niet met hem is ... of: Indien God niet met hem zal zijn ...

3. ὅς ἂν λεγη ...

Al wie zegt ... of: Al wie zal zeggen ...

N.B: Het woordje ἂν wordt in de Bijbel vele keren gebruikt. Dikwijls wordt het gebruikt op een plaats waar men ἐὰν zou verwachten. Het betekent op die plaatsen dus ook “indien”.

U ziet in de drie voorbeelden de volgende veranderingen van de persoonsvorm:

φυλλατης i.p.v. φυλλαταις ; ἢ i.p.v. ἐστιν ; λεγη i.p.v. λεγει

Wees dus op uw hoede als u de woordjes ἵνα, ἐὰν, ἂν of ὅς ἂν tegenkomt!

Voorlopig zullen we de conjunctivus steeds aangeven.

8.3 Betekenis en verbuiging van αὐτος

naamval	3-e ps. mnl.	betekenis	3-e ps. vrl.	betekenis
nom.	αὐτος	hij	αὐτη	zij
gen.	αὐτου	van hem	αὐτης	van haar
dat.	αὐτω	aan/voor hem	αὐτη	aan/voor haar
acc.	αὐτον	hem	αὐτην	haar
nom.	αὐτοι	zij	αὐται	zij
gen.	αὐτων	van hen	αὐτων	van hen
dat.	αὐτοις	aan/voor hen	αὐταις	aan/voor hen
acc.	αὐτους	hen	αὐτας	hen

De betekenis wordt duidelijk uit de volgende voorbeelden:

BIJBELS GRIEKS LES 8

- a. Ἰησους εἶπεν αὐτῷ = Jezus zei tegen hem
 b. Παυλος αὐτοις γραφει = Paulus schrijft hen
 c. ὁ αὐτος κηρυξ = dezelfde heraut
 d. ἡ αὐτη μητηρ = dezelfde moeder
 e. αὐτος ὁ κηρυξ = de heraut zelf
 f. ὁ κηρυξ αὐτος = de heraut zelf
 g. τα τεκνα αὐτης = de kinderen van haar (haar kinderen)
 h. ὁ υἱος αὐτων = de zoon van hen (hun zoon)

N.B! αὐτο = het

N.B! Verwar αὐτος niet met οὗτος = deze, dit (in het N.T)

Voorbeeld: (ὁ νομος = de wet)

οὗτος ὁ μαθητης ἔλεγεν αὐτῷ = deze discipel sprak met hem.

οὗτος γαρ ἐστιν ὁ νομος και οἱ προφηται = want dit is de wet en de profeten

8.4 Johannes 3:16-24

We gaan zo uit Johannes 3 lezen. Eerst echter nog wat nieuwe woorden.

Nieuwe woorden

οὕτως	= zo	πονηρος	= boos, slecht
ὥστε	= dat	τα ἔργα	= de werken
μονογενης	= eniggeboren	φαυλος	= kwaad
ἀποληται	= aor. ἀπολλυμαι = verloren gaan	πρασσω	= doen
ἐχη	= con. ἔχω	μετα ταυτα	= daarna
αἰωνιος	= eeuwig	διατριβω	= vertoeven
ἀπεστειλεν	= aor. ἀποστελλω = zenden	ἐγγυς + gen.	= bij
κρινη = con. κρινω = oordelen		ἐκει	= daar
ἡ κρισις = het oordeel		ὑδατα	= meervoud van ὕδωρ = water
ἡδη = al, reeds		οὐπω	= nog niet
μαλλον ...ἢ = meer ... dan		ἡ φυλακη	= de gevangenis

16. οὕτως γαρ ἠγαπησεν ὁ θεος τον κοσμον ὥστε τον υἱον αὐτου τον μονογενη ἐδωκεν (gegeven heeft), ἵνα πας ὁ πιστευων εἰς αὐτον μη ἀποληται, ἀλλ' ἐχη ζωην αἰωνιον.

17. οὐ γαρ ἀπεστειλεν ὁ Θεος τον υἱον αὐτου εἰς τον κοσμον ἵνα κρινη τον κοσμον, ἀλλ' ἵνα σωθη (wordt behouden) ὁ κοσμος δι' αὐτου.

BIJBELS GRIEKS LES 8

18. ὁ πιστευων εἰς αὐτοῦ οὐ κρινεται (pss. vertalen)· ὁ δε μη πιστευων ἤδη κεκριται, ὅτι μη πεπιστευκεν (hij heeft geloofd) εἰς το ὄνομα του μονογενοῦς υἱου του Θεου.
19. αὐτη (dit) δε ἐστιν ἡ κρισις, ὅτι το φως ἐληλυτεν (is gekomen) εἰς τον κοσμον, και ἠγαπησαν οἱ ἄνθρωποι μαλλον το σκοτος ἢ το φως· ἦν γαρ πονηρα αὐτον τα ἔργα.
20. πας γαρ ὁ φαυλα πρασων μισει το φως, και οὐκ ἐρχεται προς το φως, ἵνα μη ἐλεγχθει (blijken) τα ἔργα αὐτου·
21. ὁ δε ποιων την ἀληθειαν ἐρχεται προς το φως, ἵνα φαινερωθη (openbaar worden) αὐτου τα ἔργα ὅτι ἐν Θεῳ ἐστιν εἰργασμενα (zijn verricht)
22. μετα ταυτα ἦλθεν ὁ Ἰησους και οἱ μαθηται αὐτου εἰς την Ἰουδαιαν γην· και ἐκει διετριβε μετ' αὐτων και ἐβαπτιζεν.
23. ἦν δε και Ἰωαννης βαπτιζων ἐν Αἰνων ἐγγυς του Σαλειμ, ὅτι (omdat) ὕδατα πολλα ἦν ἐκει· και παρεγινοντο (zij kwamen aan) και ἐβαπτιζοντο (pss. vertalen!).
24. οὐπω γαρ ἦν βεβλημενος (was geworpen) εἰς την φυλακην ὁ Ἰωαννης.

Leest u na een week deze perikoop nog eens. Leer ook de woorden waarvan u de betekenis niet meer kent!

Opdracht 1

Doe met de volgende woorden uit **Johannes 3:16-24** als in het voorbeeld.

voorbeelden:

- κοσμον = mnl. acc. ev. van κοσμος = wereld
- ἦν = imp. 3-e ps. ev. van εἶμι = zijn

a. ἠγαπησεν	e. υἱου
b. ἀποληται	f. Θεῳ
c. πιστευων	g. ἔργα
d. μισει	h. φυλακην

8.5 Het perfectum

Bij het lezen van Johannes 3 kwam u de vorm πεπιστευκεν tegen.

πεπιστευκεν is de *perfectum* (prf) van πιστευω = geloven

Het perfectum geeft nadrukkelijk aan: er *is* iets gebeurd. Het is de *voltooid tegenwoordige tijd*.

We kennen ook nog het **plusquam perfectum** (pqp) : er *was* iets gebeurd.

We bekijken twee voorbeelden van het werkwoord λυω:

BIJBELS GRIEKS LES 8

λελυκα = ik *heb* losgemaakt (verdubbeling van de eerste letter en een ε en de uitgang -κα)
De overige uitgangen zijn: -κας, -κεν, -καμεν, -κατε, -κασιν.

ἐλελυκειν = ik *had* losgemaakt. Het augment ἐ- geeft aan dat het *verledentijd* is.
De overige uitgangen zijn: -κεις, -κει, -κειμεν, -κειτε, -κεισαν.

Natuurlijk zijn er vele werkwoorden met een afwijkend perfectum.
We geven deze vormen steeds aan in de leesteksten.

Oefenopdracht 1 Vertaal:

παιδευω = opvoeden

a. πεπαιδευκαμεν	d. ἐπεπαιδευκεις
b. πεπιστευκασιν	e. πεπαιδευκας
c. ἐλελυκειτε	f. πεπιστευκεν

8.6 De werkwoorden γι(γ)νομαι, γενναω, γι(γ)νωσκω

1. γι(γ)νομαι

In Johannes 1 (zie les 5), bent u verschillende keren vormen van het werkwoord γι(γ)νομαι tegengekomen. In de Bijbel ontbreekt de *tweede* gamma.

We zullen ze noemen: ἐγενετο, γεγονεν, γενεσθαι.

Het woord ἐγενετο komt in de Bijbel 199 keer voor! γεγονεν 35 keer en γενεσθαι 38 keer.

Het werkwoord γι(γ)νομαι heeft verschillende betekenissen. Het kan betekenen: ontstaan, worden, gebeuren. In het algemeen heeft γι(γ)νομαι betrekking op een verandering van “nog niet zijn” in “zijn”. Bijvoorbeeld: het *wordt* dag (Luk.4:42), een storm *steekt op* (Marc. 4 : 37) Het is een werkwoord op -ομαι dus heeft de vervoeging van het *medium*, maar het heeft een *actieve* betekenis.

Praesens en *imperfectum* leveren geen problemen op.

γι(γ)νεται = het onstaat (prs 3-e ev.)

ἐγι(γ)νετο = het onstond (imp. 3-e ev.)

De *aoristus* is *onregelmatig*.

Zie de tabel hiernaast.

Voorbeelden:

aor.med. (maar actieve betekenis)	
1-e ps e.v. ἐγενομεν	1-e ps m.v. ἐγενομεθα
2-e ps e.v. ἐγενου	2-e ps m.v. ἐγενεσθε
3-e ps e.v. ἐγενετο	3-e ps m.v. ἐγενοντο

και ἐγενετο ὅτε ἐτελεσεν ὁ Ἰησους τους λογους τουτους (Mat. 19:1)

De Statenvertaling luidt hier: En het *is geschied* als Jezus al deze woorden geëindigd had.

γενεσθαι is de *infinitief* van de aoristus van γι(γ)νομαι.

BIJBELS GRIEKS LES 8

Voorbeeld: **δει γαρ παντα γενεσθαι...** Want al die dingen moeten geschieden (gebeuren)...

γεγονεν betekent: is gebeurd, is geboren. Het is een vorm van het **perfectum**

2. γενναω

Dit werkwoord betekent verwekken, maken, scheppen

Het is een werkwoord op **-αω**. Gaat u nog eens na hoe de vervoeging van de praesens is?

In Matteus 1 : 1 lezen we: **Ἀβρααμ ἐγεννησε τον Ἰσαακ** Abraham verwekte Izak.

ἐγεννησε = 3-e ps. ev. aor. van **γενναω**

U vraagt zich misschien af waar de **η** vandaan komt. U moet het volgende onthouden:

Bij de werkwoorden op **-εω, -αω, -οω** worden de klinkers voor de **σ** gewoonlijk lang:
ε wordt **η**, **α** wordt **η** of **α**, **ο** wordt **ω**.

In Joh.1:13 kwam u **ἐγεννηθησαν** tegen. Dit is de 3-e ps. mv. aor. passivum van **γενναω**.

3. γι(γ)νωσκω

Dit werkwoord betekent(leren) kennen, herkennen of bemerken . Ook betekent het in overeenstemming met een dergelijke zegswijze in het Hebreeuws (bv. Gen.4:1) *bekennen* in de betekenis van *geslachts-gemeenschap hebben*.

We vestigen onze aandacht op de aoristus. Deze heet *stam-aoristus*, omdat de uitgangen van deze aoristus zonder **σ** onmiddellijk achter de stam worden geplaatst. Zie tabelhiernaast.

γι(γ)νωσκω	
γνους	part. aor. mnl. ev. nom.
γνοντα	part. aor. mnl. ev. acc.
γνοντες	part. aor. mnl. mv. nom.
γνοντας	part. aor. mnl. mv. acc

γι(γ)νωσκω aoristus activum
ἐγνων
ἐγnows
ἐγνω
ἐγνωμεν
ἐγνωντε
ἐγνωσαν

In Joh.1:10 ontmoetten we **ἐγνω** dat vertaald werd door *heeft gekend*.

Ook het participium zal u niet bekend voorkomen.

De verbuiging vindt u in de tabel hiernaast .

We zien in dit werkwoord de wortels van het Engelse werkwoord *to know* terug.

Nu nog enkele voorbeelden:

Ἰησους οὖν γνους ὅτι μελλουσιν (zullen) ἐρχεσθαι ...

Statenvertaling: Jezus dan, wetende, dat zij zouden komen...

Wij *omschrijven* het participium meestal: Daar Jezus wist dat zij zouden komen ...

BIJBELS GRIEKS LES 8

καθως (gelijk) γινωσκει με ο πατηρ, καγω (= και εγω) γινωσκω τον πατερα ...
 Gelijk de Vader Mij kent, en Ik de vader ken ...

ουκ εγνωσαν οτι τον πατερα αυτοις ελεγεν...

Statenvertaling: Zij verstonden niet, dat Hij hun van de Vader sprak ...

Oefenopdracht 2

Doe als in het voorbeeld:

- ελυσσα = aor. act. 1-e ps. ev. van λυω
  - λυσασθαι = aor. med. inf. van λυω
a. ελυσσατο	e. εποιησα
b. ελυσε(ν)	f. εποιησαμεθα
c. επαυσαμην	g. επορευσω
d. εποιησασθε	h. εμαχεσαμην

Opdracht 2

Als oefenopdracht 2

a. ελυσω	=	e. λυσαι	=
b. επαυσαντο	=	f. εποιησα	=
c. εγεννησε(ν)	=	g. εσταυρωσατε	=
d. εμαρτυρησεν	=	h. παυσασθαι	=

Opdracht 3

- Vertaal
- a. και Παυλος ειπεν αυτοις.
  - b. ο αποστολος αυτος αυτον ειδεν.
  - c. ουτος ειπεν αυτη· εγω ειμι κηρυξ.
  - d. τους λογους αυτης.
  - e. ορω τα τεκνα αυτων.
  - f. ο μαθητης αυτος αυτους ζητησεν.

BIJBELS GRIEKS LES 8

Opdracht 4

Doe als in het voorbeeld!

- γινωσκω = ik ken - prs.
  - ἐγνων = ik heb gekend - aor.
  - ἐγινωσκεν = hij kende - imp.
  - γινομαι = ik word - prs
-
a. ἐγνω =	e. ἐγινομεθα =
b. γινωσκεις =	f. ἐγnowsαν =
c. ἐγινωσκον =	g. γινωσκειν =
d. ἐγενετο =	

8.4 Johannes 11:1-10

We gaan zo uit Johannes 11 lezen. Eerst echter nog wat nieuwe woorden.

τις = iemand; ἄσθενεω = ziek zijn; ἡ ἀδελφη = de zuster; ἀλειφω = zalven;

ἐκμασσω (aor. ἐκμαξα) = afdrogen; ποδας = voeten (acc.);

ταις θριξιν = *met* haren, dativus! De dativus is hier het antwoord op de vraag: *waarmee?*

Zo ook: καρδια πιστευεται = *met* het hart gelooft men

ἀποστελλω (aor. ἀπεστειλα) = zenden; ἴδε = zie!

μενω (aor. μεινα) = blijven; ἐπειτα μετα τουτο = vervolgens na dit = daarna ;

λιθαζω = stenigen; ὑπαγω = heengaan;

- 1 ἦν δε τις ἀσθενων Λαζαρος ἀπο(van) Βηθανιας, ἐκ της κωμης (dorp) Μαριας (Let op: van Maria, gen.) και Μαρθας της ἀδελφης αὐτης.
- 2 ἦν δε Μαρια ἡ ἀλειψασα τον Κυριον μυρω (met mirre, dativus!) , και ἐκμαξασα τους ποδας αὐτου ταις θριξιν αὐτης, ἡς(van wie) ὁ ἀδελφος Λαζαρος ἡσθενει.
- 3 ἀπεστειλαν οὖν αἱ ἀδελφαι προς αὐτον λεγουσαι, Κυριε, ἴδε ὃν (die) φιλεις ἀσθενει.
- 4 ἀκουσας δε ὁ Ἰησους εἶπεν, αὐτη(deze) ἡ ἀσθενεια οὐκ ἐστιν προς θανατον, ἀλλ' ὑπερ της δοξης του θεου, ἵνα δοξασθη (verheerlijkt wordt) ὁ υἱος του θεου δι' (van δια + gen. = door) αὐτης.
- 5 ἠγαπα δε ὁ Ἰησους την Μαρθαν και την ἀδελφην αὐτης και τον Λαζαρον.
- 6 ὡς (toen) οὖν ἠκουσεν ὅτι ἀσθενει, τοτε μεν ἐμεινεν ἐν ᾧ ἦν τοπω δυο ἡμερας.
- 7 ἐπειτα μετα τουτο λεγει τοις μαθηταις, ἀγωμεν εἰς την Ἰουδαιαν παλιν.
- 8 λεγουσιν αὐτω οἱ μαθηται, ραββι νυν ἐζητουν σε λιθασαι οἱ Ἰουδαιοι, και παλιν ὑπαγεις ἐκει.

Leest u na een week deze perikoop nog eens. Leer ook de woorden waarvan u de betekenis niet meer kent!

Einde van deze les

BIJBELS GRIEKS LES 8

Nog een extra opdracht (voor degenen, die er nog tijd voor hebben)

Bekijk en leer de volgende samengestelde werkwoorden.

(ἀνα= omhoog, βλέπω = ik kijk) ἀναβλέπω = o.a ik kijk omhoog, ik kijk opnieuw

(ἀνα= omhoog, βαίνω = ik ga) ἀναβαίνω = ik ga omhoog, opgaan

(κατα= omlaag, βαίνω = ik ga) καταβαίνω = ik ga omlaag, naar beneden gaan

(εὖ = goed, δοκέω = ik vind) εὐδοκέω = ik vind goed, ik vind een welgevallen in ...

(εὖ= goed, λέγω = ik zeg)= εὐλόγῃω = ik loof, ik prijs

De volgende samenstellingen kunt u nu ook doorgronden:

Misschien tenovertvloedde: ἐκ = uit, εἰς = in, naar binnen

ἐκβαλλῶ = uitwerpen (βαλλῶ = werpen)

ἐκπιπτῶ = afvallen (πιπτῶ = vallen)

ἐκφέρῶ = uitdragen (φέρῶ = dragen)

εἰσφέρῶ = binnendragen

εἰσερχομαι = binnenkomen (ἐρχομαι = o.a. komen)

εἰσαγῶ = binnenbrengen (ἀγῶ = o.a. brengen)

Antwoorden oefenopdrachten.

Opdracht 1

- wij hebben opgevoed
- zij hebben geloofd
- jullie hadden losgemaakt
- jij had opgevoed
- jij hebt opgevoed
- hij heeft geloofd

Opdracht 2

- aor. med.3-e ps. ev. van λύω
- aor. act. 3-e ps. ev. van λύω
- aor. med. 1-e ps. ev. van παύω
- aor. med. 2-e ps. mv. van ποιέω
- aor. act. 1-e ps. ev. van ποιέω
- aor. med. 1-e ps. mv. van ποιέω
- aor. 2-e ps. ev. van πορεύομαι
- aor. 1-e ps ev. van μάχομαι

BIJBELS GRIEKS LES 8**Opdracht 3**

- a. ἔλυσατο = 3-e ps. ev. aor. med. van λυω
- b. ἔλυσε(ν) = 3-e ps. ev. aor. act. van λυω
- c. ἐπάυσαμην = 1-e ps. ev. aor. med. van παυω
- d. ἐποίησασθε = 2-e ps. mv. aor. med. van ποιεω
- e. ἐποίησα = 1-e ps. ev. aor. act. van ποιεω
- f. ἐποίησαμεθα = 1-e ps. mv. aor. med. van ποιεω
- g. ἐπορευσα = 2-e ps. ev. aor. van πορευομαι
- h. ἐμαχσαμην = 1-e ps. ev. aor. van μαχομαι

Antwoorden opdrachten**Opdracht 1**

- a. aor. act. 3-e ps. ev. van ἀγαπαω = liefhebben
- b. aor. act. 3-e ps. ev. van ἀπολλυμαι = verloren gaan
- c. prs. act. part. mnl. ev. van πιστευω = geloven
- d. prs. act. 3-e ps. ev. van μισεω = haten
- e. mnl. gen. ev. van υἱος = zoon
- f. mnl. dat. ev. van Θεος = God
- g. onz. nom./acc. mv. van ἔργον = werk
- h. vrl. acc. ev. van φυλακη = gevangenis

Opdracht 2

- a. aor. med. 2-e ps. ev. λυω
- b. aor. med. 3-e ps. mv. παυω
- c. aor. act. 3-e ps. ev. van γενναω
- d. aor. act. 3-e ps. ev. van μαρτυρεω
- e. inf. aor. act. van λυω
- f. aor. act. 1-e ev. van ποιεω
- g. aor. act. 2-e mv. van σταυροω
- h. inf. aor. med. van παυω

Opdracht 3

- a. En Paulus zei tegen hem.
- b. De apostel zelf heeft hem gezien.
- c. Deze zei tegen haar: "Ik ben een heraut."
- d. haar woorden
- e. Ik zie hun kinderen
- f. De discipel zelf heeft hen gezocht.

BIJBELS GRIEKS LES 8

Opdracht 4

- a. hij kende - aor.
- b. jij kent - prs.
- c. zij kenden - imp.
- d. bv. het gebeurde, het ontstond, hij werd - aor.
- e. wij werden - imp.
- f. zij kenden - aor.
- g. (te) kennen - prs.